

CZĘŚĆ I PART I

PRZESTRZEŃ SPACE

Justyna Breś

NA GRANICY WODY I ŁĄDU – POJĘCIE NIEBIESKIEJ PRZESTRZENI URBANISTYCZNEJ

Streszczenie

Obecnie obserwuje się wzrost zainteresowania projektowaniem urbanistycznym i architektonicznym z wykorzystaniem wody lub wręcz projektowaniem nowych terenów miejskich na obszarach wodnych. Sposób postrzegania strefy graniczenia wody i łądu w mieście ulega transformacji, a związek między tymi dwoma tkankami – znacznemu zacieśnieniu, w skutek czego w ostatnim dziesięcioleciu zaczęło kształtować się pojęcie niebieskich przestrzeni miejskich. Wciąż jednak pozostaje ono niejednoznaczne, kształtując się wraz ze wzrostem świadomości dotyczącym rozwoju przestrzeni na styku łądu i wody i wymaga usystematyzowania. W artykule nakreślono genezę pojęcia, a także zestawiono figurujące w literaturze przedmiotu definicje niebieskiej przestrzeni. Przeprowadzając ich analizę wyróżniono trzy charakterystyczne aspekty tego zagadnienia, jakim jest aspekt przestrzenny, środowiskowy i społeczny. W kontekście powyższych przeprowadzono syntezę zgromadzonych danych bibliograficznych prowadzącą do zgłębienia istoty niebieskiej przestrzeni oraz wyszczególnienia jej ogólnej charakterystyki. Wśród jej uniwersalnych cech wyróżniono obecność wody powierzchniowej w różnym stopniu w danej przestrzeni lub też jej silne oddziaływanie na daną przestrzeń, charakter miejski przestrzeni, a także istotne oddziaływania unikalnych cech tkanki wodnej na jej użytkowników. Przeprowadzona analiza pozwoliła na sformułowanie szczegółowej i wiarygodnej definicji niebieskiej przestrzeni uzupełniającej dotychczasowy stan literatury.

Słowa kluczowe: urbanistyka, miasto portowe, woda, niebieska przestrzeń, waterfront.

AT THE EDGE OF WATER AND LAND – CONCEPT OF URBAN BLUE SPACE

Keywords: Urban design, port city, water, blue space, waterfront.

Abstract

Currently, there is a growing interest in urban and architectural design using water or even the design of new urban areas on, under or above water. The perception of the zone on the edge of water and land in the city undergoes transformation and the relationship between these two tissues is tightened, as a result of which in the last decade the concept of blue urban spaces began to take shape. However, this concept still remains ambiguous, being shaped with increasing awareness of the development of space at the interface between land and water and requires systematization. The article outlines the genesis of the concept and also compares the definitions of the blue space in the subject literature. Conducting their analysis, three characteristic aspects of the issue are distinguished: the spatial, environmental and social aspects. In the context of the above, a synthesis of collected bibliographic data was carried out leading to deepening the essence of the blue space and specifying its general characteristics. Among its universal features, the presence of surface water in various degrees in a given space or its strong impact on a given space, the urban character of space, as well as the significant impact of unique features of water tissue on its users have been distinguished. The conducted analysis allowed to formulate a detailed and reliable definition of urban blue space complementing the current state of literature.

Wstęp

Miasto portowe jest ośrodkiem scalającym dwie odmienne tkanki, jakimi są terytoria lądowe i obszary wodne, które tworzą nierozzerwalną, przenikającą się strukturę. Strefa styku lądu i wody jest więc niezwykle istotna dla jego funkcjonowania. Z jednej strony, dzięki obecności wody posiada ona unikalny charakter, będąc wizytówką miasta oraz stanowi znaczący potencjał rozwojowy, jednak z drugiej – narażona jest na różnego rodzaju zagrożenia natury hydrogeologicznej. Choć do niedawna zagadnienie przestrzeni na granicy wody i lądu analizowane było głównie z perspektywy rozwoju terytorium lądowego, to coraz większą uwagę poświęca się obszarom wodnym, stanowiącym równoważny element kształtujący tę strefę. Obecnie obserwuje się wzrost zainteresowania projektowaniem urbanistycznym i architektonicznym z wykorzystaniem wody lub wręcz na obszarach wodnych, a granica między tkanką miejską a wodną, stanowiąca niegdyś barierę fizyczną i mentalną staje się bardziej elastyczna. Sposób postrzegania strefy graniczenia wody i lądu w mieście ulega transformacji, w skutek czego w ostatnim dziesięcioleciu zaczęło kształtować się pojęcie niebieskich przestrzeni miejskich. Autorka ma na celu przeanalizowanie teoretycznych zagadnień związanych z kształtowaniem się pojęcia niebieskich przestrzeni. Poprzez zestawienie definicji niebieskiej przestrzeni figurujących w literaturze przedmiotu, a także przeprowadzenie ich analizy oraz syntezy

wniosków płynących z ich porównania, w niniejszym artykule zgłębione oraz usystematyzowane zostało powyższe zagadnienie.

1. Woda w mieście

Woda od wieków była czynnikiem, mającym znaczący wpływ na powstanie i kształtowanie się miast. Już w czasach prehistorycznych ludzie osiedlali się w pobliżu zapewniających byt zbiorników wodnych. Po prymitywnych osadach zaczęto zakładać nabrzeżne wioski rybackie, a następnie bardziej złożone nadmorskie czy nadrzeczne miasta handlowe i w końcu wyspecjalizowane ośrodki portowe lub turystyczne¹. Osada miejska od najdawniejszych czasów była zależna od obecności wody, która stanowiła źródło wody pitnej i żywności. Ponadto lokalizacja nadmorska lub nadrzeczna zapewniała możliwości handlowe i komunikacyjne, wzmacniała system obronny i zapewniała odnawialne źródła energii. Woda jest ważnym czynnikiem środowiskowym, który ma również wpływ na unikalną tożsamość miasta i determinuje architekturę, układ urbanistyczny i funkcjonowanie przestrzeni publicznych w jej otoczeniu². Miasta kształtowane były w taki sposób, by jak najefektywniej wykorzystać jej walory – z jednej strony do celów obronnych, a z drugiej do wzmacniania powiązań ze światem zewnętrznym – zapewniając sobie możliwości rozwoju. Związek miast z wodą od zawsze miał charakter dynamiczny i podlegał ciągłym transformacjom, jednak wciąż pozostawały one nierozzerwalnie ze sobą związane³. Więzy te podlegają ciągłej ewolucji w wyniku zmian gospodarczych, politycznych, społecznych, kulturowych i środowiskowych. Co za tym idzie, przestrzeń na styku lądu i wody jest tkanką bardzo dynamiczną i jednocześnie kluczową dla rozwoju miast nadwodnych.

Wzrost zainteresowania rozwojem tej przestrzeni zauważyć można od lat 80. XX wieku. Wyrażał się on w zyskujących na popularności działaniach rewitalizacji nadwodnych przestrzeni postindustrialnych i odnowienia zerwanych w okresie industrializacji więzi miasta z wodą. W większości przypadków jednak zainteresowanie to dotyczyło przestrzeni lądowej graniczącej z wodą, nie zaś samych obszarów wodnych. W literaturze dotyczącej transformacji miast portowych często czyta się o terenach portowych lub poportowych w kontekście ich terytoriów, nie zaś akwatoriów, które pełnią równoznaczną rolę w funkcjonowaniu danego ośrodka. Obszary morskie leżące w granicach portu zwykle pozostają poza sferą badań. Liczne, znaczące publikacje, takie jak chociażby autorstwa Berens'a, Breen i Rigby, Bruttomesso czy Hoyle'a, dotyczące tematyki związanej z przekształcaniem przestrzeni tzw. waterfrontu, pojawiające się już od lat 90-tych, skupiają się jedynie wokół zagadnienia planowania, projek-

¹ Zaremba P., *Urbanistyka miast portowych*, Szczecin, 1962, s. 36–37.

² Tołwiński T., *Urbanistyka t. III*, Warszawa, 1963, s. 17–28.

³ Nyka L., *Architektura i woda – przekraczanie granic*, Gdańsk, 2013, s. 9–10.

towania i zarządzania miejskimi obszarami lądowymi graniczącymi z wodą lub zmianami infrastruktury portowej.⁴

Z początkiem XXI w. w dziedzinie architektury i urbanistyki obserwuje się jednak coraz większe zainteresowanie projektowaniem z wykorzystaniem wody lub wręcz na obszarach wodnych. W literaturze ostatniego dziesięciolecia zauważyć można, że zaczęto przywiązywać coraz większą wagę do badań nad samymi obszarami wodnymi oraz ich ścisłymi relacjami z przyległymi terenami lądowymi w obrębie miast nadwodnych – najczęściej miast portowych. Traktowanie terenów lądu wraz z tkanką urbanistyczno-architektoniczną oraz obszarów wodnych jako jednego, spójnego organizmu zyskuje na popularności. W tym kontekście w anglojęzycznych publikacjach z dziedziny urbanistyki, inżynierii środowiska, a także nauk o zdrowiu pojawia się pojęcie niebieskich przestrzeni (ang. blue space). Wciąż jednak pozostaje ono niejednoznaczne, kształtując się wraz ze wzrostem świadomości dotyczącym rozwoju przestrzeni na styku lądu i wody i wymaga usystematyzowania.

2. Pojęcie niebieskiej przestrzeni

Pojęcie niebieskiej przestrzeni wywodzi się z języka angielskiego i po raz pierwszy pojawiło się w 2007 roku w pionierskiej publikacji Diane Brand *Bluespace: a typological matrix for port cities*⁵. Autorka definiuje niebieską przestrzeń w kontekście kształtowania miast portowych, podkreślając konieczność uwzględnienia zarówno funkcjonowania przestrzeni miejskiej, jak i dziedzictwa portowego w tworzeniu typologii przestrzeni styku lądu i wody w miastach portowych. Według niej niebieska przestrzeń jest miejscem, w którym przestrzeń fizyczna lub aktywności społeczne mają miejsce w strefie brzegowej między lądem i wodą oraz jednocześnie mają charakter zurbanizowany. Dodatkowo wyróżnia cechy charakteryzujące niebieską przestrzeń w miastach portowych takie jak: analogia do obszarów lub infrastruktury portowej, lokalizacja wzdłuż granicy morsko-lądowej, możliwość zdefiniowania jej za pomocą parametrów przestrzennych oraz możliwość przypisania do typologii przestrzeni miejskich. Na podstawie określonych wytycznych Brand tworzy typologię niebieskich przestrzeni w miastach portowych, wyróżniając dziewięć rodzajów tejże przestrzeni: autostrady morskie, kotwicowiska, areny portowe, plaże i parki, mola i pomosty, przestrzenie „kontenerowe”, doki i kanały, place nadbrzeżne, statki trwale związane z lądem. Określonym typom przyporządkowuje odpowiednik przestrzeni miejskiej, bazując na teorii elementów przestrzeni miejskiej opracowanej przez Leona Krier’a (1985), takiej jak: kwartał, scena, park, ulica, blok czy plac. Ponadto określa sposób użytkowania przestrzeni w kontekście relacji woda-ląd oraz charakteryzuje przestrzennie każdy z nich.

⁴ Brand D., *Bluespace: a typological matrix for port cities*, „Urban Design International”, 2007, 12, s. 70.

⁵ Ibidem, s. 69–85.

Metodologia wykorzystana przez Brand do wprowadzenia teorii pojęcia niebieskiej przestrzeni polega na nałożeniu na siebie funkcji portowych i typów przestrzeni miejskiej, opisując nierozpoznany dotąd rodzaj przestrzeni publicznych zawierających obszary wodne lub silnie z nimi związanych, charakterystycznych dla miast portowych. Tym sposobem podkreślone zostało znaczenie obszarów wodnych w kształtowaniu sieci przestrzeni publicznych w miastach portowych, a także poczyniono pierwsze kroki w kwestii ich podziału ze względu na stopień aktywizacji obszarów wodnych i lądowych oraz relację między nimi. Należy jednak zauważyć, iż typologia zaproponowana przez autorkę nierozzerwalnie związana jest z działalnością portową, chociaż pojęcie niebieskich przestrzeni może być rozumiane również w innych aspektach – niezależnie od obecności portu i typowej dla niego charakterystyki oraz nomenklatury – co opisane jest w dalszej części artykułu.

Bardziej uniwersalną definicją, którą uznać można za odpowiednik angielskiego pojęcia *blue space* w polskiej literaturze naukowej, posługuje się Izabela Burda⁶. W pracy doktorskiej dotyczącej kształtowania strefy brzegowej na terenach przemysłowych definiuje ona pojęcie tzw. strefy połączenia (styku) lądu i wody jako miejsca styku tych dwóch tkanek łącznie z otaczającymi je obszarami wody oraz lądu, na które widoczny jest wpływ danego akwenu. Istotną kwestią jest zwrócenie uwagi na rolę tej strefy w kreowaniu relacji między tkanką miejską a obszarem wodnym sąsiadującym z nią. Ujęcie to ma charakter typowo przestrzenny i skupia się na kształtowaniu styku lądu i wody na terenach przemysłowych (w znacznej mierze poportowych). Udowadniając wpływ kształtowania nowych form połączeń lądu i wody na sukces transformacji obszarów postindustrialnych podkreślona zostaje istotna rola obszarów wodnych w kształtowaniu strefy styku. Co za tym idzie woda uznana może być za istotny czynnik miastotwórczy, współtworząc unikalne przestrzenie miast portowych w strefie styku w aspekcie estetycznym oraz funkcjonalnym.

Znaczącą kwestią dotyczącą pojęcia niebieskich przestrzeni jest także aspekt środowiskowy i ekologiczny za sprawą obecnej w nich wody. Niektórzy badacze definiują wręcz niebieską przestrzeń jako obszar wodny, pomijając tereny lądowe, co stanowi pewną zbieżność z pojęciem tzw. niebieskiej infrastruktury⁷. Analizując niebieskie przestrzenie pod względem fizjonomii obszaru wodnego wyróżnić można: wielkopowierzchniowe naturalne obszary wodne

⁶ Burda I., *Kształtowanie połączeń lądu i wody na terenach przemysłowych*, Gdańsk, 2015, s. 5–15.

⁷ Völker, S. et al., *Determining urban open spaces for health-related appropriations: a qualitative analysis on the significance of blue space*, „*Environ Earth Sci*”, 2016, 75:1067; Haefner M. et al., *Assessing blue spaces: Social and geographic factors structuring familiarity with, use of, and appreciation of urban waterways*, „*Landscape and Urban Planning*”, 2017, 167, s. 136–146; Britton E., et al., *Blue care: a systematic review of blue space interventions for health and wellbeing*, „*Health Promotion International*”, 2018, s. 1–20.; Ioja I., et al., *Integrating urban blue and green areas based on historical evidence*, „*Urban Forestry & Urban Greening*”, 2018, 34, s. 217–225.

z ujściem do oceanu, takie jak morza, zatoki, laguny czy ujścia rzeczne, ciekłi wodne takie jak rzeki, strumienie i kanały, stojące śródlądowe zbiorniki wodne jezior i stawów oraz inne elementy wodne jak na przykład gejzery czy wodospady⁸. Jako niebieskie przestrzenie są zatem uwzględniane zarówno obszary wodne o genezie naturalnej jak i antropogenicznej, chociaż w tej kwestii także zauważyć można pewne rozbieżności. Niektóre opracowania zawężają klasyfikację uznając jedynie zbiorniki i ciekłi naturalne jako niebieskie przestrzenie⁹, podczas gdy inne poszerzają jej zakres o tereny podmokłe i żuławy¹⁰.

Pojęcie niebieskich przestrzeni jest silnie związane z paradygmatem zrównoważonego rozwoju z powodu wykreowanego przez środowisko wodne wpływu ekologicznego, jak również gospodarczego i społecznego. Anne Taufen Wessells konfrontuje je z doskonale znanym już w dziedzinie badań nad miastem pojęciem „waterfrontu”¹¹. Zaznacza, że w przeciwieństwie do niego, niebieska przestrzeń publiczna lepiej oddaje istotę związku między tkanką wodną i miejską na styku lądu i wody, a także społeczną i środowiskową funkcję tej strefy. Jak tłumaczy, „waterfront” już w samej nazwie uwypukla granicę między obiema tkankami i utożsamiany jest on ze zurbanizowanym terenem lądowym o funkcji przemysłowej, handlowej, turystycznej czy rekreacyjnej, podczas gdy niebieska przestrzeń stanowi pojęcie szersze, bardziej plastyczne i uwydatniające swoją społeczno-środowiskową rolę. Przestrzeń tą stanowi woda, niebo oraz powiązany z nimi ekosystem, który wykracza poza administracyjne granice miasta i często stanowi dobro regionalne.

Woda, jako element środowiska naturalnego nierzadko kwalifikowana była jako element tzw. przestrzeni zielonej – rozpoznanej w dziedzinie urbanistyki już dekady temu, w przeciwieństwie do stosunkowo nowego pojęcia, jakim jest przestrzeń niebieska. Obszarom wodnym często towarzyszą tereny zielone, jednak mają one inne cechy oddziałując w specyficzny sposób na strukturę zurbanizowaną i prowokując innego rodzaju aktywności¹². Przestrzeń niebieska, w niektórych publikacjach dotyczących tego zagadnienia, interpretowana jest jako przestrzeń zawierającą w sobie jakąkolwiek powierzchnię wodną. Jednocześnie podkreślony zostaje fakt, iż ze względu na obecność tego elementu przyrodniczego nie jest ona tożsama z przestrzenią zieloną, chociaż występują pewne analogie między tymi dwoma¹³. Chocłaż oba rodzaje przestrzeni mają

⁸ Völker, S. et al., op. cit., s. 2.

⁹ Britton E., et al., op. cit., s. 2.

¹⁰ Ioja I., et al., op. cit., s. 218.

¹¹ Taufen Wessells A., *Urban Blue Space and “The Project of the Century”: Doing Justice on the Seattle Waterfront and for Local Residents*, „Buildings”, 2014, 4, s. 766.

¹² Ibidem.

¹³ Gascon, M., et al., *Mental health benefits of long-term exposure to residential green and blue spaces: A systematic review*, „Int. J. Environ. Res. Public Health”, 2015, 12, s. 4354–4379; Gledhill D., James P., *Rethinking Urban Blue Spaces from a Landscape Perspective: Species, scale and the human element*, „Salzburger Geographische Arbeiten”, 2008, 42, s. 151–164; Völker, S., Kistemann, T., *The impact of blue space on human health and well-*

kluczowe znaczenie dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju miast i całych regionów to unikalne cechy środowiska wodnego wyróżniają przestrzenie niebieskie. Woda odczuwana może być wieloma zmysłami, chociażby poprzez efekty dźwiękowe tworzące specyficzny charakter miejsca¹⁴. Niebieska przestrzeń stanowi siedlisko rozmaitych gatunków flory i fauny ubogacając lokalny ekosystem, a ponadto stwarza swoim użytkownikom możliwości uprawiania aktywności niespotykanych w przestrzeniach zielonych¹⁵.

Pojęcie niebieskiej przestrzeni obecne jest nie tylko w literaturze naukowej z dziedzin architektury, urbanistyki czy inżynierii środowiska. Pojawia się ono także w publikacjach związanych z tematyką zdrowia publicznego¹⁶. Jak w nich przedstawiono, niebieska przestrzeń, poza wyżej opisanymi własnościami, cechuje się także pozytywnym wpływem na kondycję psychiczną oraz fizyczną społeczności. Przez wizualną ekspozycję użytkowników na niebieskie przestrzenie, mogą one wywierać istotny wpływ na ich dobre samopoczucie. Kojący widok wody, zapewnienie dostępu do obszarów wodnych i tym samym umożliwienie aktywności sportowo-rekreacyjnych oraz promowanie tworzenia i wzmacniania więzi społecznych w przestrzeniach publicznych w strefie styku lądu i wody wspomaga dobrostan psychiczny oraz fizyczny użytkowników¹⁷. Analizując pojęcie niebieskiej przestrzeni w aspekcie społecznym i zdrowotnym Foley i Kistemann¹⁸ definiują ją następująco: „przyjazne dla zdrowia miejsca i przestrzenie, w których woda znajduje się w centrum różnego rodzaju środowisk, z potencjałem do promowania dobrobytu człowieka” (*tłumaczenie własne*). Nacisk położony jest zatem na istotną obecność wody w danej przestrzeni oraz na jej dobroczynny wpływ na funkcjonowanie społeczeństwa.

Oddziaływanie niebieskiej przestrzeni może przebiegać bezpośrednio – poprzez możliwość fizycznego kontaktu z wodą, ale również pośrednio – wirtualnie, za sprawą odczuwania wody z dystansu poprzez wzrok, słuch czy zapach¹⁹. Obecność wody w przestrzeni stanowi nie tylko o wartościach mate-

being—Salutogenetic health effects of inland surface waters: A review, „Int. J. Hyg. Environ. Health”, 2011, 214, s. 449–460.

¹⁴ Raimbault, M., Dubois, D., *Urban soundscapes: Experiences and knowledge*, „Cities” 2005, 22(5), s. 340.

¹⁵ Haeffner M. et al., op. cit., s. 137.

¹⁶ Gascon, M., et al., op. cit.; Haeffner M. et al., op.cit. Britton E., et al., op.cit., Völker, S., Kistemann, T., op. cit.; Foley R., Kistemann T., *Blue space geographies: Enabling health in place*, „Health&Place”, 2015, s.1–9.

¹⁷ Pearson A.L., et al., *Measuring Blue Space Visibility and ‘Blue Recreation’ in the Everyday Lives of Children in a Capital City*, „International Journal of Environmental Research and Public Health” 2017, nr 14, s. 563.

¹⁸ Foley R., Kistemann T., op. cit., s. 2.

¹⁹ Grellier J., et al., *BlueHealth: a study programme protocol for mapping and quantifying the potential benefits to public health and well-being from Europe’s blue spaces*, „BMJ Open”, 2017, nr 7, s. 3.

rialnych, ale także niematerialnych takich jak tożsamość, różnorodność czy dostępność²⁰. Alina Pancewicz opisuje na przykład rzekę jako element środowiska stanowiący symbol danego miejsca i świadczący o jego duchowej tożsamości²¹.

3. Zestawienie definicji niebieskiej przestrzeni

Pojęcie niebieskiej przestrzeni, jako stosunkowo nowe w świecie nauki, wciąż pozostaje wielorako interpretowane i nie wypracowano do tej pory jego jednolitej definicji. Choć niebieska przestrzeń miejska istnieje od początku historii miast, nieustannie ulega zmianom, co stwarza tym większe wyzwanie dla ostatecznego jej ujęcia. Na podstawie przeprowadzonej analizy definicji figurujących w literaturze przedmiotu (Tabela 1), wyróżnić można pewne aspekty badawcze związane z niebieską przestrzenią miejską, poprzez które można je charakteryzować i zgłębiać ich naturę. Zapoznając się z definicjami funkcjonującymi w literaturze tematu z różnych dziedzin naukowych zauważyć można, że są one osadzone w kontekście przestrzennym, środowiskowym lub społecznym, w zależności od profilu naukowego autora danej definicji oraz specyficznego tematu jego poszukiwań.

3.1. Aspekt przestrzenny

Silnie zarysowany aspekt przestrzenny widoczny jest w charakterystyce niebieskiej przestrzeni zaproponowanej przez Diane Brand, Anne Taufen Wessells oraz Izabelę Burdę²². Wspólnym mianownikiem łączącym definicje ich autorstwa jest uznanie niebieskich przestrzeni za miejsce, przestrzeń fizyczną, która znajduje się na granicy obszaru lądowego i wodnego lub też jest to teren lądowy znajdujący się w bliskim sąsiedztwie wody, gdzie wyczuwalny jest znaczący wpływ, a także podkreślenie posiadanego przez przestrzeń niebieską charakteru miejskiego (urbanistycznego). Zdaniem zarówno Brand jak Taufen Wessells, istotnym jest również wymiar społeczny, widoczny poprzez aktywności społeczne mające miejsce w tego rodzaju przestrzeni²³, a także fakt, iż przestrzenie te stanowią dobro wspólne i często są to przestrzenie publicznie dostępne²⁴. Jednak, podczas gdy Brand uzależnia silnie charakterystykę niebieskich przestrzeni od analogii do dziedzictwa morskiego i infrastruktury portowej, Taufen Wessells neguje postrzeganie ich w ujęciu wyłącznie przestrzenno-strukturalnym w kontekście typowo industrialnym narzucając tym samym sztywne granice między tkanką wodną, a lądową. Autorka twierdzi, iż niebieska przestrzeń publiczna jest pojęciem znacznie szerszym i miękkiem oraz powinna być postrzegana przez pryzmat powiązań ekologicznych, które tworzy oraz silne oddziaływanie środowiskowo-społeczne. Podobnie, zwrócenie uwagi na relacje pomiędzy lądem i wodą widoczne jest w definicji Burdy, która podkreśla

²⁰ Nyka L., op. cit., s. 10.

²¹ Pancewicz A., *Rzeka w krajobrazie miasta*, Fliwice, 2004, s. 39–45.

²² Brand D., op. cit., Taufen Wessells A., op. cit., Burda I., op. cit.

²³ Brand D., op. cit., s. 70.

²⁴ Taufen Wessells A., op. cit., s. 766.

istotę związku między tymi dwoma tkankami na funkcjonowanie i wymiar estetyczny niebieskich przestrzeni publicznych.

Tabela 1. Zestawienie definicji niebieskiej przestrzeni występujących w literaturze przedmiotu z podziałem na aspekty.

1	Diane Brand, <i>Bluespace: a typological matrix for port cities</i> , s.70	2007	<p>Niebieska przestrzeń może być zdefiniowana jako miejsce, gdzie:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Przestrzeń fizyczna lub aktywności społeczne graniczą lub są w bliskim sąsiedztwie wybrzeża; 2. Kontekst ma charakter urbanistyczny. <p>Te dwie podstawowe cechy przestrzeni niebieskiej można głębiej scharakteryzować za pomocą czterech bardziej szczegółowych kryteriów, aby utworzyć macierz dziewięciu typów przestrzeni, które można sklasyfikować pod względem:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Analogii do przestrzeni morskiej oraz technologii portowej; 2. Lokalizacji wzdłuż granicy styku lądu i morza; 3. Możliwości opisu za pomocą określonej konfiguracji przestrzennej lub formalnej; 4. Analogii do uznanej typologii przestrzeni miejskiej. <p>(<i>tłumaczenie własne</i>)</p>	Aspekt przestrzenny
2	David G. Gledhill and Philip James, <i>Rethinking Urban Blue Spaces from a Landscape Perspective: Species, scale and the human element</i> , s. 151	2008	Termin ten może wprowadzać w błąd, ponieważ część miejskich „zielonych” przestrzeni jest w rzeczywistości „niebieska”; to znaczy, że zawierają wodę powierzchniową. (<i>tłumaczenie własne</i>)	Aspekt środowiskowy
3	Sebastian Völker, Thomas Kistemann, <i>The impact of blue space on human health and well-being Salutogenetic health effects of inland surface waters: A review</i> , s. 449	2011	Termin „niebieska przestrzeń” obejmuje wszystkie widoczne wody powierzchniowe znajdujące się w przestrzeni, stanowiąc pojęcie analogiczne do „zielonej przestrzeni”, a nie jej podkategorię. (<i>tłumaczenie własne</i>)	Aspekt społeczny
4	Anne Taufen Wessells, <i>Urban Blue Space and “The Project of the Century”: Doing Justice on the Seattle Waterfront and for Local Residents</i> , s. 766	2014	Miejska niebieska przestrzeń jest bardziej skomplikowanym pojęciem niż „front wodny” (<i>ang. waterfront</i>) i lepiej oddaje przecinające się imperatywy zrównoważonego rozwoju miejskiego. Podczas gdy „front wodny” sugeruje pewną granicę – dosłownie to, co stoi przed wodą, z konotacjami wykutymi w doświadczeniach późnych modernistycznych miast, z przestrzeniami handlu, pirsami, przemysłem, turystyką i promenadami handlowymi lub rekreacyjnymi – pojęcie miejskiej niebieskiej przestrzeni jest szersze, bardziej złożone i bardziej „chłonne”. Jest to pojęcie,	Aspekt przestrzenny, aspekt społeczny

			które podkreśla znaczenie przestrzeni w aspekcie ekologicznym zarówno w sensie społecznym, jak i środowiskowym. W taki sam sposób, w jaki „zielona przestrzeń” sygnalizuje dobro społeczne i środowiskowe, miejska niebieska przestrzeń sugeruje wspólne miejsce publiczne. Przestrzeń ta sąsiaduje, jest częścią i jest pod wpływem charakterystyki wody, nieba i powiązanych ekosystemów wodnych, które wykraczają poza granice jurysdykcji miasta. Miejska niebieska przestrzeń jest wspólnym dobrem regionalnym. (<i>tłumaczenie własne</i>)	
5	Izabela M. Burda, <i>Kształtowanie połączeń łądu i wody na terenach przemysłowych</i> , s. 14	2015	Strefa połączenia (lub styku) łądu i wody – miejsce graniczenia łądu z wodą, ale także obszary oddalone od linii brzegowej, zarówno od strony łądu jak i od strony wody, na które obecność akwenu oddziałuje. Pojęcie rozumiane jest jako strefa budowania relacji tkanki miejskiej z wodą – w ujęciu estetycznym i funkcjonalnym.	Aspekt przestrzenny
6	Ronan Foley, Thomas Kistemann, <i>Blue space geographies: Enabling health in place</i> , s. 2	2015	...przyjazne dla zdrowia miejsca i przestrzenie, w których woda znajduje się w centrum różnego rodzaju środowisk, z potencjałem do promowania dobrobytu człowieka. Pojęcie „niebieskie” zastosowano ze względu na ugruntowane skojarzenie z oceanami, morzami, jeziorami, rzekami i innymi wodami powierzchniowymi. (<i>tłumaczenie własne</i>)	Aspekt społeczny
7	Sebastian Volker, Jasmin Matros, Thomas Claßen, <i>Determining urban open spaces for health-related appropriations: a qualitative analysis on the significance of blue space</i> , s. 2	2016	Niebieską przestrzeń definiuje się jako wszelkie dostępne wody powierzchniowe i można je podzielić na: duże, zwykle naturalne zbiorniki wodne połączone z oceanem, takie jak morza, zatoki, zatoki, laguny lub ujścia; płynące, śródlądowe cieki wodne, takie jak rzeki, strumienie lub kanały o różnych rozmiarach, natężeniach przepływu, turbulencjach i transportowanych osadach; stojące, śródlądowe zbiorniki wodne, takie jak jeziora, stawy, baseny o różnej wielkości i zmętnieniu; inne miejskie elementy wodne, które nie są zbiornikami wodnymi, takie jak gejzery lub wodospady. Fontanny i inne sztuczne elementy wodne są zaliczane do jednej z trzech ostatnich kategorii w zależności od ich wyglądu. Miejskie elementy niebieskie mogą być trwałe lub nietrwałe, naturalne lub sztuczne. W naszym artykule używamy terminu miejska niebieska przestrzeń dla każdego miejsca w granicach administracyjnych miasta z jakimkolwiek rodzajem wód powierzchniowych. (<i>tłumaczenie własne</i>)	Aspekt społeczny
8	M.Haefner, D.Jackson-Smith, M.Buchert, J.Risley, <i>Accessing blue spaces: Social and geographic factors structur-</i>	2017	Jako niebieskie przestrzenie uznajemy twory hydrograficzne, które mogą być ciałami wodnymi (np. ujścia rzek, masy lodowe, jeziora i stawy, plaże, rezerwuary, bagna i mokradła) lub liniowymi obszarami wodnymi, które tworzą liniową sieć drenażową (np. kanały	Aspekt środowiskowy

	<i>ing familiarity with, use of, and appreciation of urban waterways, s.137</i>		i rowy, linie brzegowe, strumienie i rzeki). (<i> tłumaczenie własne</i>)	
9	James Grellier, Mathew P White, Maria Albin, <i>BlueHealth: a study programme protocol for mapping and quantifying the potential benefits to public health and well-being from Europe's blue spaces, s.3</i>	2017	... definiujemy niebieskie przestrzenie jako środowiska zewnętrzne - naturalne lub stworzone przez człowieka - które w widoczny sposób zawierają wodę i są dostępne dla ludzi bezpośrednio (w wodzie, na wodzie lub w pobliżu) lub pośrednio / wirtualnie (możliwość zobaczenia, usłyszenia lub wycucia wody w inny sposób). (<i> tłumaczenie własne</i>)	Aspekt społeczny
10	Britton E., Kindermann G., Domegan Ch., Carlin C., <i>Blue care: a systematic review of blue space interventions for health and wellbeing, s.2</i>	2018	W tej publikacji pojęcie „niebieska przestrzeń” jest używane w odniesieniu do wszystkich widocznych, zewnętrznych, naturalnych wód powierzchniowych, które mogą promować zdrowie ludzkie i dobrostan społeczeństwa. (<i> tłumaczenie własne</i>)	Aspekt społeczny
11	I. Iojă, G. Osaci-Costache, J. Breuste, <i>Integrating urban blue and green areas based on historical evidence, s.8</i>	2018	W naszym badaniu wody miejskie są uważane za elementy niebieskiej infrastruktury i obejmują nie tylko otwarte zbiorniki wodne (jeziora, rzeki), ale także bagna. (<i> tłumaczenie własne</i>)	Aspekt środowiskowy

Źródło: opracowanie własne.

3.2. Aspekt środowiskowy

Ujęcie typowo środowiskowe cechuje charakterystykę niebieskiej przestrzeni według Gledhill'a i James'a, Haeffner'a oraz Ioja²⁵. W wymienionych publikacjach niebieska przestrzeń rozumiana jest jako obszar różnego rodzaju wód powierzchniowych. Haeffner wymienia je z podziałem na zbiorniki wodne takie jak: rozlewiska rzek, masy lodowe, jeziora i stawy, rezerwuary, bagna i mokrzyska oraz liniowe powierzchnie wodne, jak na przykład kanały, rowy melioracyjne, wybrzeża morskie, strumienie i rzeki. W tym opracowaniu podobnie jak w artykule Ioja i pozostałych podkreślone jest znaczenie obszarów wodnych, jako tzw. niebieskiej infrastruktury uwypuklając tym jej środowiskową funkcję.

3.3. Aspekt społeczny

Pojęcie niebieskiej przestrzeni w ujęciu społecznym, coraz częściej pojawiające się w publikacjach związanych z tematyką dobrostanu (*ang. well-being*) i zdrowia społeczeństwa, charakteryzowane jest jako przestrzeń znajdująca się w środowisku zewnętrznym, zawierająca w sobie element wodny lub – podob-

²⁵ Gledhill D., James P., *Rethinking Urban Blue Spaces from a Landscape Perspective: Species, scale and the human element*, „Salzburger Geographische Arbeiten”, 2008, nr 42; Haeffner M. et al., op. cit.; Ioja I., et al., op. cit.

nie jak w ujęciu środowiskowym – obszar wszelkich widocznych wód powierzchniowych, posiadający potencjał do promowania dobrostanu i zdrowia społeczeństwa. Chociaż nie wszystkie z przytoczonych definicji o charakterze społecznym zawierają bezpośrednio w swojej formule warunek związany z oddziaływaniem na samopoczucie ludzkie, to w każdej z tych publikacji potwierdzono tę cechę, jako ściśle związaną z charakterystyką niebieskich przestrzeni.

Tabela 2. Analiza występowania rozpoznanych charakterystycznych elementów pojęcia niebieskiej przestrzeni w poszczególnych definicjach.

Elementy charakterystyki niebieskiej przestrzeni zawarte w definicji		Kolejny numer definicji wg Tabeli 1.										
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Przestrzeń zawierająca obszar wodny	obszar wodny		x	x	x		x	x	x	x	x	x
	obszar wodny + lądowy	x	x		x	x	x	x		x		
	obszar lądowy + pośrednio obszar wodny	x			x						x	
Charakter miejski	pochodzenie naturalne		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
	pochodzenie antropogeniczne	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x
Wpływ na zdrowie publiczne społeczeństwa					x		x			x	x	

Źródło: opracowanie własne.

4. Synteza definicji niebieskiej przestrzeni

- Analizując zagadnienie niebieskiej przestrzeni zgłębione pod wyróżnionymi aspektami, dostrzec można pewne uniwersalne cechy widoczne w opublikowanych do tej pory definicjach (Tabela 2.). Pierwszą z nich jest charakter przestrzenny, a więc i mierzalność niebieskich przestrzeni za pomocą wyznaczników przestrzennych. Drugim fundamentalnym elementem jest obecność wody powierzchniowej w ich strukturze, która to będzie obecna w większym lub mniejszym stopniu, a także pełnić będzie różne funkcje. Może to być zarówno: obszar wodny, przestrzeń zawierająca obszar wodny oraz lądowy, obszar lądowy pośrednio związany ze środowiskiem wodnym, które znacząco na niego oddziałują. Cechą niebieskich przestrzeni bezwzględnie obecną we wszystkich przeanalizowanych opracowaniach jest także widoczny związek między obszarem wodnym

i lądowym, który może przybierać różny charakter. Przestrzenie niebieskie mogą być zatem postrzegane w różny sposób w zależności od relacji i stopnia powiązania środowiska wodnego i lądowego oraz udziału powierzchniowego każdej z tych tkanek w przestrzeni uznanej za niebieską. Z pewnością jednak można stwierdzić, iż przestrzeń niebieska jest taką, na której funkcjonowanie znacząco wpływa element wodny, w różnej postaci oraz różnym stopniu powiązania z lądem.

- Zestawiając wszystkie przeanalizowane definicje należy stwierdzić, iż zagadnienie niebieskich przestrzeni jest wieloaspektowe. W zależności od przyjętej perspektywy, możliwe jest scharakteryzowanie go kładąc nacisk na elementy istotne z punktu widzenia danej dziedziny oraz stworzenie różnego rodzaju klasyfikacji niebieskich przestrzeni. W literaturze przedmiotu przedstawiono rozbieżne definicje, które choć nakreślają charakterystykę niebieskich przestrzeni, zdaniem autorki wymagają dalszego zgłębienia i uzupełnienia. Z perspektywy dziedziny architektury i urbanistyki, kluczowym będzie aspekt przestrzenno-funkcjonalny. Jednocześnie należy pamiętać o istotnej roli niebieskiej przestrzeni także w kontekście kulturowym, środowiskowym oraz społecznym. Chcąc zatem ująć jej istotę w kontekście badań nad przestrzenno-funkcjonalnym rozwojem miast, autorka definiuje niebieską przestrzeń, jako przestrzeń fizyczną o charakterze miejskim, zawierającą w sobie obszar wodny (pochodzenia naturalnego lub antropogenicznego), wodno-lądowy lub lądowy pozostający pod silnym wpływem środowiska wodnego, gdzie woda i ląd pozostają w ścisłej relacji bezpośredniej lub pośredniej, oddziaływując na siebie wzajemnie w aspekcie przestrzenno-funkcjonalnym, a także środowiskowym i społecznym, tworząc system powiązań o znaczeniu ponadlokalnym w oparciu o unikalne cechy tkanki wodnej.

Zakończenie

Pojawiające się coraz częściej w literaturze pojęcie niebieskiej przestrzeni (ang. blue space) wciąż kształtuje się wraz ze wzrostem świadomości dotyczącym rozwoju przestrzeni na styku lądu i wody. Choć pojęcie to interpretowane jest na różne sposoby w zależności od specyfiki dziedziny naukowej, z perspektywy której jest ono analizowane, wyróżnić można jego uniwersalne cechy charakterystyczne. Wśród nich w drodze analiz wyszczególniono: obecność wody powierzchniowej w różnym stopniu w danej przestrzeni lub też jej silne oddziaływanie na daną przestrzeń, charakter miejski przestrzeni, a także istotne oddziaływania unikalnych cech tkanki wodnej na jej użytkowników. Niezbędnym do rozwoju badań nad zagadnieniem przestrzeni na styku lądu i wody jest upowszechnienie spójnej i uniwersalnej definicji niebieskiej przestrzeni w pełni oddającej jej charakterystykę. Istotnym jest także promowanie postrzegania tej strefy poprzez pryzmat zarówno obszarów lądowych jak i wodnych. Podejście takie jest zgodne z obecnymi trendami widocznymi w opracowaniach teoretycznych z dziedziny urbanistyki, inżynierii środowiska oraz nauk o zdrowiu,

a także strategiami i dokumentami planistycznymi dotyczącymi rozwoju przestrzennego na szczeblu międzynarodowym oraz krajowym. Obszary lądowe i wodne, będące częścią środowiska miejskiego, pozostają ze sobą w nierozdzielnej, dynamicznej relacji, gdzie oba wymienione elementy są równoważne, a wspólnie budują nową jakość przestrzeni, tworząc niebieskie przestrzenie miejskie i przyczyniając się do rozwoju miast nadwodnych.

Bibliografia

1. Brand D., *Bluespace: a typological matrix for port cities*, „Urban Design International” 2007, nr 12.
2. Britton E., Kindermann G., Domegan Ch., Carlin C., *Blue care: a systematic review of blue space interventions for health and wellbeing*, „Health Promotion International” 2018.
3. Burda I., *Kształtowanie połączeń lądu i wody na terenach poprzemysłowych*, Politechnika Gdańska, Gdańsk 2015.
4. Foley R., Kistemann T., *Blue space geographies: Enabling health in place*, „Health&Place”, 2015.
5. Gascon, M., Triguero-Mas, M., Martinez, D., *Mental health benefits of longterm exposure to residential green and blue spaces: A systematic review*, „International Journal of Environmental Research and Public Health” 2015, nr 12.
6. Gledhill D., James P., *Rethinking Urban Blue Spaces from a Landscape Perspective: Species, scale and the human element*, „Salzburger Geographische Arbeiten” 2008 nr 42.
7. Grellier J., White M.P., Albin M., *BlueHealth: a study programme protocol for mapping and quantifying the potential benefits to public health and wellbeing from Europe’s blue spaces*, „BMJ Open” 2017, nr 7.
8. Haeffner M., Jackson-Smith D., Buchert M., *Accessing blue spaces: Social and geographic factors structuring familiarity with, use of, and appreciation of urban waterways*, „Landscape and Urban Planning”, 2017 nr 167.
9. Ioja I., et al., *Integrating urban blue and green areas based on historical evidence*, „Urban Forestry & Urban Greening”, 2018 nr 34.
10. Nyka L., *Architektura i woda – przekraczanie granic*, Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej, Gdańsk 2013.
11. Pancewicz A., *Rzeka w krajobrazie miasta*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2004.
12. Pearson A.L., Bottomley R., Chambers T., *Measuring Blue Space Visibility and ‘Blue Recreation’ in the Everyday Lives of Children in a Capital City*, „International Journal of Environmental Research and Public Health” 2017, nr 14.

13. Raimbault, M., Dubois, D., *Urban soundscapes: Experiences and knowledge*, „Cities” 2005, nr 22(5).
14. Taufen Wessells A., *Urban Blue Space and “The Project of the Century”: Doing Justice on the Seattle Waterfront and for Local Residents*, „Buildings” 2014, nr 4.
15. Tołwiński T., *Urbanistyka t. III*, PWN, Warszawa 1963.
16. Völker, S., Kistemann, T., *The impact of blue space on human health and well-being—Salutogenetic health effects of inland surface waters: A review*, „International Journal of Hygiene and Environmental Health” 2011, 214.
17. Völker, S., Matros J., Claßen T., *Determining urban open spaces for health-related appropriations: a qualitative analysis on the significance of blue space*, „Environmental Earth Sciences”, 2016, nr 75.
18. Zaremba P., *Urbanistyka miast portowych*, PWN, Szczecin 1962.

Informacje o autorze

mgr inż. arch. Justyna Breś,
Katedra Urbanistyki i Planowania Regionalnego
Wydział Architektury,
Politechnika Gdańska, Polska
email: justyna.bres@gmail.com

